

Csillagászsorsok Sztálin alatt

"A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 19-ik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen tartóztatták le." Így kezdődik Sklovszkij emlékiratának egy kivonata, amit a népszerű szovjet tudományos folyóiratban, az Enyergijában tettek közzé nemrégiben. Akiről írt, Nyikoláj A. Kozirjev (1908—83), a pulkovói csillagvizsgáló 27 éves asztrofizikusa, a csillagatmoszféra-kutatás már akkor jól ismert szaktekintélye. Az időpont: 1936. november 6.

Az előzetes nyomozás során a vizsgálótiszt kiverte Kozirjev fogait, nem hagyta aludni és azzal fenyegette, hogy egy életre nyomorékká teszi.

Kozirjev letartóztatása csak röpképező epizódja a 16 "régi bolsevik" 1936 őszi kirakatperét követő tisztogatásoknak.

1936 szeptemberében Nyikoláj Jezsov lett az NKVD vezetője, amivel kezdetét vette egy 1938 nyaráig tartó hírhedt, véres időszak.

Bár az NKVD a letartóztatásokat gyakran keretszámok alapján végezte, úgy tűnik, volt, ami a csillagászat felé terelje figyelmét. Sklovszkij szerint a leningrádi csillagászokat a helyi hatóságok túl büszkének és önállóknak tartották, "gyanús" külföldi kapcsolataikat sem nézték jó szemmel.

Anélkül hogy tudták volna, maguk a csillagászok is sok "ötletet" adtak az NKVD-nek. A tisztogatásokra látszólag a pulkovói intézet igazgatója, Geraszimovics és a többi, jórészt fiatal kolléga rossz személyes viszonya, valamint a tudományos "csalások" adtak okot. Mindkét kategóriát jól szemlélteti a következő eset.

1935-ben egy 22 éves égimechanikus, Nyikoláj H. Voronov Pulkovóba került. Korábban, amikor a taskenti obszervatóriumban dolgozott, gyors kisbolygó-pálya-meghatározási módszerrel hívta fel magára a figyelmet. A Vestával kapcsolatos elmélete elismeréseként az IAU a meridi-

áncsillagászati bizottság tagjává választotta.

Am hamarosan kiderült, hogy Voronov család. A pulkovói obszervatórium körlevele 1936 februárjában azt vélte tudni, hogy Voronov a kérdéses eredményeket idegileg terhelt állapotban, egy idegösszeomlást megelőző időszakban érte el. Ebből következik — így a körlevél —, hogy eredményei hibásak, nem vehetők figyelembe. Voronovnak azonnal távoznia kellett.

Voronov korábbi főnökét, a taskenti obszervatórium igazgatóját, Alekszandr I. Posztejevet heteken belül eltávolították posztjáról, és letartóztatták. Posztejev később úgy emlékezett vissza erre, hogy ellenforradalmi szervezkedésben való részvétellel vádolták. Jogi eljárás mellőzésével koncentrációs táborba szállították.

Nem Voronov volt az egyetlen, akit 1936 elején elbocsátottak Pulkovóból. Geraszimovics úgy érezte, eljött az idő, hogy megszabaduljon két fiatal kollégától, Kozirjevától és Eropkintól. A vád szerint egy felsőatmoszféra-kutató expedíció során dupla fizetést vettek fel. A két fiatal csillagász bírósághoz fordult és visszanyerte állását.

1936 nyarán a pulkovói botrányok híre elérte a sajtót. Több cikk is elítélő hangon szólt az obszervatóriumról és igazgatójáról, a leningrádi Pravda pedig kijelentette: "Itt az idő, hogy igazi bolsevik rendet teremtsünk az obszervatóriumban". Ez nem volt üres fenyegetés.

1936 őszén megkezdődtek a letartóztatások. Decemberben a taskenti obszervatórium 9 csillagásza közül 6 az NKVD kezei közé került. 1937 májusára Geraszimovics egy kihalt intézet igazgatója lett. Ekkor már ő is észbe kapott, és mindent megtett a megmaradt személyzet védelme és a bebörtönözöttek szabadon bocsátása érdekében — csekély sikerrel. 1937. november 30-án őt is halálra ítélték, és az ítéletet meg

aznap végrehajtották.

A mintegy 25–30 letartóztatott csillagász többsége a pulkovói, a taskenti és a leningrádi csillagvizsgáló munkatársa volt. A leningrádtól távolabb eső helyeket jó részt elkerülték ezek a viharok.

A legtöbb csillagászt bírói ítélet nélkül kényszermunkára ítélték vagy kivégezték. Sajnos Szibériából sem tértek haza sokan. Csupán Posztejev és Kozirjev kerültek ki élve a munkatáborból, néhányukat pedig még korábban elengedték.

Az elítéltek feleségére is hasonló sors várt. Csak Geraszimovics és Borisz V. Numerov feleségéről tudjuk biztosan, hogy életben maradtak.

A szabadlábbon maradt szovjet csillagászok számára a veszély 1937 nyarával elmúlt, bár a tisztogatások még 1938 végéig folytak.

A magyar olvasó számára szükség-telen bármilyen epilógus vagy magyarázat, hiszen mindenki ismeri a ma sem teljesen nélkülözött sztálini eszköztárat és azt a folyamatot, aminek eredményeképp ma már nem csak a sztálinizmus örökségét, hanem a tények feltárásának hábor-zongató érzését is ismerhetjük.

A Sky and Telescope 1989 októberi száma alapján: Dán András

?

Programajánlat

MCSE-programok

Minden hétfőn ügyeletet tartunk az Urániában, 18–22 ó. között.

Március 1. Megtekintjük hazánk legnagyobb amatőrtávcsövet, a csepeli 50 cm-es Newton-reflektort. Találkozunk 18 órakor, a Boráros téri HEV-végállomásnál

Március 23. 10 órától MCSE-közgyűlés! A tervezett színhely a Középpülettervező Vállalat tanács-terme. Címe: V. ker. Kecskeméti u. 10–12. (a Kálvin térnél, az új Korona szálló mögött). Minden tag-társunk részvétele fontos!

Világjáró csillagászok
(előadássorozat az Urániában)

Március 1. Űstökén az űstököst!
(Videofilm az Uránia krétai expedíciójáról. Házigazda: Zombori Ottó)

Március 8. Csillagászati expedíció a fáraók földjén (Both Előd)

Március 22. Magyar csillagászok Egyiptomban (Videofilm az Uránia egyiptomi expedíciójáról. Házigazda: Both Előd)

Az előadások kezdete 18:30.

Címlapunkon

Fernando Paniagia Sánchez protuberancia-felvétele látható. 1989. aug. 15-én készült, a madri di plantárium 15 cm-es Zeiss-Coudé refraktorával, TP 2415-ös filmre, 2 mp. expozíciós idővel. A felvételt José Ripero bo-csátotta rendelkezésünkre.